

CHIL RAJCHMAN

Posledný

žid

z Treblinky

MOTYČ

Posledný
žid
z Treblinky

CHIL RAJCHMAN

Posledný
žid
z Treblinky

Treblinka (1942 – 1943)

VYDAVATELSTVO MOTÝČ

Copyright © Chil Rajchman for the Yiddish original text
Copyright © Editions Les Atènes, Paris, 2009
Translation © Michaela Rubešová
Design © Motýľ design 2018
Cover photo © Everett Historical/Shutterstock
Slovak edition © Vydavateľstvo Motýľ 2018

ISBN: 978-80-8164-155-8

*Všetkým, ktorí nemohli prehovoríť.
Andrésovi, Danielovi
a Josému Rajchmanovcom.*

„Aj keď je pravda strašná, spisovateľ ju musí povedať a čitateľ ju musí spoznať. Odvrátiť sa, zatvoriť oči, prejsť bez povšimnutia, všetko je to urážka tých, ktorí zahynuli.“

Vasilij GROSSMAN

„Čas živých, vzácných, jedinečných dní sa skončil: budúcnosť sa pred nami týčila sivá, bez obrysov ako neprekonateľná bariéra. Dejiny sa pre nás zastavili.“

Primo LEVI

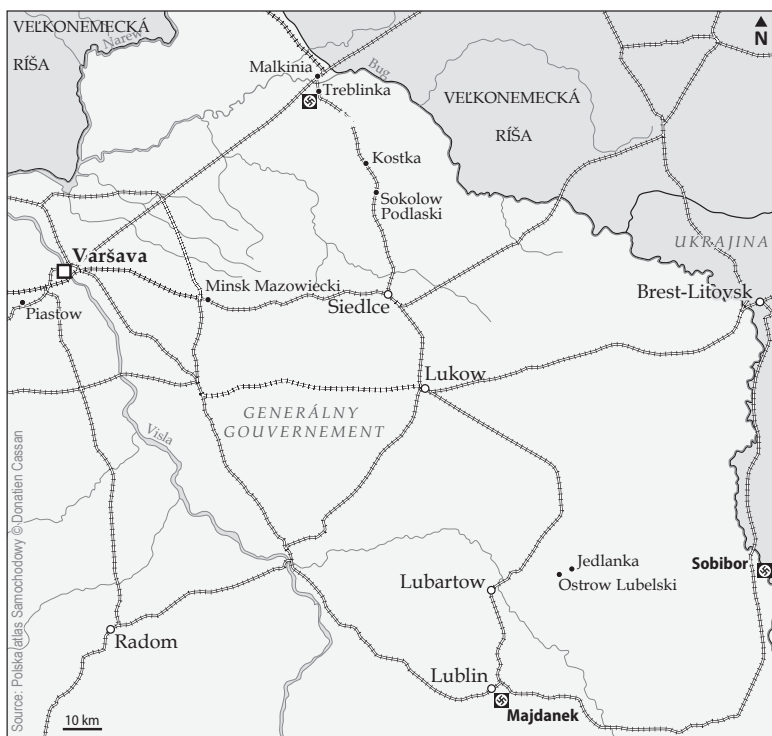

Mapa Poľska v roku 1943

Železničná sieť severovýchodnej zóny hlavného vedenia Poľska v roku 1943

Predhovor

„Biedne vagóny ma odvážajú na to miesto. Prichádzajú zo všetkých strán: z východu a zo západu, zo severu a z juhu. Cez deň, rovnako ako aj v noci. V každom ročnom období: na jar, v lete, na jeseň, v zime. Vlakové súpravy tam prichádzajú nepretržite, bez problémov, a Treblinka sa každým dňom darí čoraz lepšie. Čím viac ich príde, tým viac ich Treblinka dokáže pohltiť.“

Hneď na začiatku tohto svedectva napísaného v jidiš, v rodnom jazyku autora, sa jeho „ja“ stráca v šialenej nepretržitej kolóne prichádzajúcich a odchádzajúcich vlakov, ktoré idú na miesto spoločného osudu: do Treblinky. Do továrne na smrť dovážajú obrovské množstvo bytostí, ktoré sú ňou okamžite pohltené.

Chil Rajchman bol jedným z mála, ktorí prežili. Po povstaní tábora 2. augusta 1943, po jeho druhom narodení, ako tomu hovorí vo svojom svedectve¹,

---

¹ USC Shoah Foundation Institute, Los Angeles, 24. októbra 1994, pozn. fr. ed.

putoval zo skrýše do skrýše, pričom tá posledná sa nachádzala vo Varšave. Zatiaľ čo vojna stále pokračovala, zaznamenával si do zošita príbeh svojich desiatich mesiacov, ktoré strávil v Treblinku. Tento text teda patrí do kategórie zhustených a mimo-riadnych textov, ktoré boli vytvorené v tieni smrti, pretože vojna sa ešte neskončila, a zachytávajú udalosti, ktoré sú výzvou pre ľudskú predstavivosť.

Dostali sa k nám ďalšie dva podobné texty. Autorom prvého je Calel Perechodnik, ktorý bol židovským policajtom v gete v Otwocku, v mestečku vzdialenom niekoľko kilometrov od Varšavy, unikol „likvidácii“ geta, po dlhom putovaní sa skrýl v „árijskej“ Varšave a vo svojom úkryte napísal dielo v poľskom jazyku, ktoré vyšlo pod názvom „*Som vrah?*“. Autorom druhého je Simha Guterman², ktorý unikol so svojím synom „likvidácii“ plockého geta. Po čase napísal svoje pamäti, ktoré po kúskoch skrýval po ceste do Varšavy. Simha Guterman a Calel Perechodnik zahynuli počas povstania v meste.

V týchto troch textoch autori ustupujú do pozadia pred tým, čo chcú opísať. Sila a surovosť diela, alebo to, že autori všetko vykresľujú nezaujato a bez prikrášľovania, sa dá vysvetliť len tým, že nevedeli, či to naozaj prežijú. Okrem toho sa snažili zachytiť vlastný obraz a vyvolať sympatie, či súcitiť.

---

² Simha Guterman napísal dielo s názvom *Znovunájdená kniha*, pozn. fr. ed.

Chil Rajchman uchovával toto svedectvo najprv v Poľsku, potom na svojich emigračných cestách, ktoré ho zaviedli do Montevidea, či Uruguaja, kde si založil rodinu a pracoval. Snažil sa ho zverejniť? Určite nie. Chil Rajchman, rovnako ako jeho kamaráti, po mnohých rokoch svedčil v USA a neskôr aj v Jeruzaleme v procese proti Ivanovi Demjanjukovi³. Spoznal v ňom *Ivana Hrozného*, ktorý prevádzkoval plynové komory v Treblinke. V Uruguaji sa stal významnou osobnosťou, pretože bol tým, ktorý prežil. Až dnes je však možné si o ňom prečítať.

Desivá krása a sila tohto krátkeho príbehu spočívajú vo svojskej zmätenosti textu, ktorý nám rozpráva o živote v Treblinke, pričom ho však nerušia iné svedectvá, ani vedecké poznatky. Muži neustále utekajú a sú bičovaní, strihajú ženám vlasy, mŕtvolám vytrhávajú zuby, zas bežia a nosia telá v určitom štádiu rozkladu. V texte Rajchman používa len zo pár mien: Kurt Franz a, samozrejme, jeho pes Bari; Mathias pre esesáka Arthura Mathiasa; niekoľko obľúbených jidiš priezvisk. Z esesákov urobil „vrahov“. Muža, ktorý prišiel vylepšiť kremáciu tisícok zhnitých ľudských tiel, vynašiel dômyselný systém roštov z koľajníc a ktorého identitu väzni nepoznali

³ Prvý proces proti Demjanjukovi prebiehal v Clevelande. Už 23. júna 1981 ho súd zbavil amerického občianstva. Potom ho previezli do Izraela a v roku 1987 tam prebehol súdny proces. Odsúdili ho, ale neskôr ho prepustili, pretože sa odvolal na „in dubio pro reo“ (v pochybnostiach v prospech obvineného) a tvrdil, že neexistuje dôkaz o tom, že je Ivan Hrozný. Následne ho izraelský súd oslobodil, pozn. fr. ed.

(pravdepodobne Herbert Floss), ironicky nazýva „*umelcom*“.

V texte nie je ani veľa dátumov. Nájďme tam len dátum vzbury, 2. august 1943, ktorá spôsobila smrť mnohých ľudí, ale niekoľkým stovkám väzňov, ktorí sa vtedy nachádzali v tábore, umožnila útek. Mnohých pri tom zabili. Väčšinu z nich po veľkom boji znova zajali. Len niekoľko desiatok po vojne ešte žilo.

Aby sme sa o autorovi dozvedeli viac, museli sme čerpať aj z iných zdrojov⁴, nielen z jeho knihy. Chil Rajchman sa narodil 14. júna 1914 v poľskom meste Lodž. Až do vojny tam žil so svojím otcom, tromi sestrami a dvoma bratmi. Jeho matka umrela v roku 1931. Lodž sa nachádzala vo Wartherlande. Táto východná časť Poľska sa pripojila k Nemecku a stal sa z nej Litzmannstadt. Jednému z bratov sa podarilo ujsť do časti Poľska, ktorú spravoval Sovietsky zväz, a vojnu prežiť. V októbri 1939 odišiel Chil so svojou mladšou sestrou – staršia sa vydala – do Pruszkowa, ktorý bol vzdialený dvadsať kilometrov od Varšavy a nachádzal sa v Generálnom gouvnermente⁵. Zvyšok rodiny zostal v Lodži

---

⁴ Čerpali sme predovšetkým zo zdrojov, ktoré zozbieralo United States Holocaust Memorial Museum (Múzeum holokaustu) vo Washingtone 7. decembra 1988, pozn. fr. ed.

⁵ Generálny gouvnerment bola oblasť v Poľsku, ktorú počas Druhej svetovej vojny nacisti okupovali, ale nepripojili ju k územia Nemeckej ríše. Generálny gouvnerment sa delil na štyri distrikty: Varšavský, Lublinský, Krakovský a Radomský, pozn. prekl.

a čoskoro všetkých uzavreli v gete. Chil strávil nejaký čas na nútených prácach, zatiaľ čo jeho sestru poslali do varšavského geta. Keď bola pruszkovská pracovná brigáda rozpustená a všetkých židov poslali do geta, stretol sa tam so svojou sestrou.

Nevieme ako, ani kedy sa mu to podarilo, ale zaobstaral si doklady a so sestrou sa dostali do mesta Ostrow Lubenski, ktoré leží tridsať kilometrov severovýchodne od Lublina. Na čas, ktorý strávil so sestrou, spomína ako na život bez utrpenia, keď nepoznal, čo je to hlad. Až do chvíle, keď sa Nemci rozhodli, že toto územie musí byť *Judenfrei*, bez židov. Spolu so sestrou a všetkými židmi z okolitých mestečiek ho odviezli do Lubartowa.

A práve vtedy sa začína tento príbeh: „*Biedne vagóny ma odvážajú na to miesto.*“ Tým miestom je Treblinka, o ktorej dovtedy nič nevedel.

* * *

Chil Rajchman prežil treblinské peklo, ak použijeme názov knihy Vasilija Grossmana, ktorú preložili do francúzštiny a vydali v roku 1945. Grossman pracoval ako vojnový korešpondent pre sovietsky časopis a spolu s Ilijom Erenburgom napísal *Čiernu knihu*, v ktorej sa nachádzajú svedectvá o vyvraždení židov Sovietskym zväzom. *Treblinské peklo* je kniha, ktorá sa zaoberá Treblinkou od roku 1944. Sú v nej svedectvá, ktoré sám zozbieral, ale aj písomné vyhlásenia zozbierané Komisiou pre

vyšetrovanie nemeckých zločinov v Poľsku⁶. Autor nám poskytuje pôsobivý opis všetkých miest, kam prišiel v septembri v roku 1944. „*Na východ od Varšavy, na brehoch Západného Bugu, sa rozprestierajú piesky a močiare, husté ihličnaté a listnaté lesy. Na tejto biednej zemi je len málo miest a človek sa vyhýba úzkym cestám, kde mu noha môže zapadnúť, kde sa koleso skoro celé zaborí do hlbokého piesku.*“ Tam, na siedlickej železnici, šesťdesiat kilometrov od Varšavy, neďaleko malkinského uzla, kde sa stretávajú železničné trate z Varšavy, Bialystoka, Siedlic a Lomza, sa nachádza malá vidiecka treblinská stanica. Je to jednotvárna krajina, „*borovice a piesok, piesok a borovice, sem-tam trsy vresu, vysušené húštiny, pochmúrna stanica, železničný uzol (...), jednokolajná odbočka vychádza zo stanice, zachádza do lesa medzi borovice, ktoré ju zvierajú z oboch strán. Táto odbočka vedie k lomu s bielym pieskom, ktorý sa používa na priemyselné a mestské stavby.*“ Nachádza sa na „*prázdnom a takom neúrodnom mieste, že sedliaci sa ho vzdali ako púšte uprostred lesa. Na niektorých miestach je zem pokrytá machom. Tu a tam vidíme obrisy biednej borovice, z času na čas križuje oblohu kavka alebo*

---

⁶ V už spomínanom svedectve získanom v Los Angeles v roku 1994 pripomína Rajchman svoje stretnutie s Komisiou v roku 1945. Medzi trinástimi mužmi, ktorých Komisia vypočúvala, bol aj istý Henryk Reichman. Navyše, Chil sa skrýval a žil v Poľsku pod menom Henryk Romanowski. Po oslobodení ďalej používal meno Henryk ako svoje prostredné meno, pozn. fr. ed.

strakatý dudok. Tieto spustošené miesta boli vybrané so súhlasom Reichsführera⁷ SS Heinricha Himmlera, aby sa stali takým obrovským pohrebiskom, aké ľudstvo ešte pred týmito krutými dňami nevidelo, dokonca ani v dobách primitívnych barbarov.“

Treblinský tábor bol postavený v júni 1942 vo vzdialenosti dva kilometre od pracovného tábora, ktorý postavili v roku 1941. Bola to izolovaná zóna minimálne sto kilometrov severovýchodne od Varšavy. Tábor uviedli do prevádzky v júli 1942. Najprv tam privádzali len židov z varšavského geta, ktorých „zlikvidovali“ skôr, ako tam začali prichádzať vlaky z celého Generálneho gouvernementu. Neskôr tam dorazili aj iné vlaky, napríklad s Bulharmi zo Solúnu.

Do Treblinky priviezli 700 000 – 900 000 židov⁸ a s nimi aj všetko, čo ešte vlastnili: oblečenie, pracovné nástroje, šperky, peniaze, potraviny.

Zopár mladých mužov (spolu s niekoľkými ženami) po príchode prideliť k „pracovným Kommandos“ tiež nazývaným „židovské Kommandos“. Ich úlohou bolo spracovať obrovskú hromadu

⁷ Reichsführer = najvyššia generálna hodnosť príslušníkov SS, polovojskovej organizácie nacistickej strany v rokoch 1925 – 1945, ktorá sa môže prekladať ako Ríšsky vodca, pozn. prekl.

⁸ Neexistujú žiadne listy, ktoré by v Treblinke napísali židia. Keďže ich zavraždili hneď po príchode, nezapísali nikde ani len ich meno. Archívy boli z veľkej časti zničené. Čísla sú teda sporné. Raul Hilberg sa prikláňa k 700 000 mŕtvym, Gitta Setenyová k 1 200 000. Aj keď sa uspokojíme s najnižším číslom, Treblinka je miesto, kde umrel najväčší počet poľských židov, dokonca viac ako v Osvienčime, kde zavraždili hlavne židov, a to z celej Európy, pozn. fr. ed.